

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՈՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՕԹԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՈՆԻԱՅ ՈՒՐԲԱԹ 8 ՓԵՏՐԱՐԻ 1857

ԹԻՒ 528

ԶՄԻՌՈՆԻԱՅ, 8 ՓԵՏՐԱՐԻ

Անձին իրիտանիայ բարձրագույնը, այսինքն ազգային մեծ խորհրդանշը, ամսոյ 3ին ըստ նոր տուժարի, սովորական հանդիս բացուեցաւ: Ահա փառ թագուհին անձամբ ներկայ չգտնուեցաւ այս հանդիսութեանը, ուստի զա. հախճուած լինելով փոխանորդութեամբ կարգացուեցաւ. որուն գլխաւոր մասունքը հետեւեալն էր: Փարիզի երկրորդ խորհրդակցութեան վրայոք խօսելով, զընդունած է թէ հաշտութեան գաղափարութեան պայմանները լիովին ձեռք բերուեցան: Անշուշտ զորոյն վրայոք յիշատակութիւն ընելով, ատենադպիր ըրտը ըսաւ թէ, թագուհին համաձայն ըլլալով Վաղղիայ լայն կայսեր հետ, կաշխատի բարեկամական կարգադրութիւն մը ձեռք բերել, որուն վրայ մեծ փոփոխութիւն ունի: Վարդի զորոյն վերաբերեալ պաշտօնական գրուածները, ըստ խոստման գահախօսութեան, պատգամաւորաց ժողովոյն առջեւ պիտի դրուին շուտով: Վարդի զէմ բացուած պատերազմին պատասխանատուութիւն թէ հրահան զհաշտին վրայ կրնայ, ըսուած է գահախօսութեանը մէջ, ըստարժամ Վարդի զօքը, ընդգէմ գաղափարութեանց, Հերթը պաշարեցին և տիրեցին անոր: Ահա արդէն Վան դանի խոստովութեանը վրայոք կրնանք, գովելով Վաղղիայ եւ Եւրոպայի թիւերը. որ ի գործ դրուի ինչպիսի կառավարաց անարժան և անօրինաւոր ընթացքին դէմ:

Վարդի արտաքին կարգի դեպքին վստախայլ Ֆերուք Խանը անցեալ ամսոյ 12ին պաշտօնական կերպիւ ընդունուեցաւ Վաղղիայ օգոստոսական կայսրէն: Այս առթիւ յիշեալ դեսպանը յետագայ ատենախօսութիւնը ըրաւ:

«Ահա փառ Տէր,

«Վաղղիայ և Վարդիաստանի մէջ եղած վաղեմի բարեկամական կապակցութիւնները մերձակայ պարագայի մը մէջ նորէն հաստատուելով, հրաման ընկալաւ իմ օգոստոսական վեհապետէս և բարերարէս, մեծափառ և մեծազոր Շահին շահէն իրանի, որ գամ և ձեր կայսերական ի հախճուածութեանը մատուցանեմ իւր յարգանքը և իւր խնդակցութիւնը:

ՔԱՂԱՔԱՐԱՐՈՒՄ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒՄ

Առ ամենապատուելի Հայոց հոտարակութիւնն ընտելաւ ի Վարդի զինի օրհնանունը հազար ողջունի, աղբարարութիւն:

Ի 22 Վարդի ժամանեցաւ ի ձեռս մեր վիճաւորայ յայտարարութիւն մի (ստորագրեալ ի տառանց ժողովրդոց տեղ ոյդ Հայ հասարակութեան) ընդարձակ ցեղալ կայր օրինակ համապատասխան տառութեանց անմիջ ի պատուելի ժողովրդոց տեղ ոյդ ընդ տէր Վերդի (Յ. Լիւիսիան վիճաւորային քաղաքի, և պատասխան նորա առ այն խնդիր, որ ծագեալ էր ի մասին մկրտութեան թուանց պարոն Վերահամու Վ. Վոլոսեան, զի յիշեալ պապն կամեցեալ էր ընկել կնքահայր իւր թուանց, և քահանայն չէր յօժարեալ ընդունել զկնքահայրութիւն պապին յաղագս թուանց, մինչև մինն ի նոյն յերկապից մեռեալ էր առանց մկրտութեան, և զայն տեսեալ վիճաւորային տեղ ոյդ՝ յանձն առեալ էր մկրտել զմիւս երկապի կնքահայրութեան պապի իւրոյ:

Որոշուի վտայեալ եմք յաղաքս տգիտական կարծեաց և անհասկացողութեան վիճակաւոր

(1) Տես լրագրոյ նախնի թիւը:

«Երբանկութիւն մըն է ինձ համար, որ իմ դեսպանական պաշտօնս այնպիսի ժամանակի մը պատահեցաւ, յորում Վաղղիան լիացեալ է իրենից մեծամեծ բարիքներով, որոցմէ առաջինն է Ձեր կայսերական վեհափառութեան Վաղղիայ գահը փառաւոր կերպիւ ելլելը. երկրորդը՝ Ձեր օրհնոյն, կայսերական բարձրադաստիւ իշխանին, ձեր թագին ժառանգին ծնունդն է. այս դէպքը երաշխաւորութիւն մըն է ձեր վեհափառութեան տէրութեան տեսողութեանը և մեծ ուրախութեան առիթ մը բոլոր գաղղիայ ոյց ի Վաղղիայ բոլոր բարեկամաց համար. երրորդը՝ գաղղիայ տէրութեանց և Ռուսիայ մէջ հաշտութեան հաստատութիւնն է նոյն իսկ Վաղղիայ մայրաքաղաքին մէջ: Ահա արդէս, վեհափառ Տէր, Վաղղիա կուգամ, զինի հաստատութեան գաղափարութեան մը ի մէջ Վարդիաստանի և Վաղղիայ զօրաւոր կայսերութեանը, այս գործոյն համար երկու տէրութիւններն ալ անկախութիւններ ունենին և բարեկամութիւններ կրնէին միշտ. և այս նպատակը ձեռք բերելու համար երկու տէրութեանց ժողովուրդները և վեհապետներն ալ ամեն ջանք ի գործ դրին, և այսօրուան օր այս ցանկալի գործը լընցած է օրհնութեամբ: Մտածոյ և համաձայն մտերիմ բաղձանաց վեհապետաց Վաղղիայ և իրանի: Վայրը պատասխանեց:

«Երբանկի կրճատում գլխաւոր, փառախոյն դեսպան, որ ձեր վեհապետը յանձնեց ձեզ, որ պէտք իւր խնդակցութիւնը մատուցանեց ինձ: Երբոր պատերազմը երկան ելաւ Վրեկէլի մէջ, հոգ տարի յօժարամիտ սրտիւ, մեր վաղեմի յարաբերութիւնները նորոգել Վարդիաստանի հետ. և անոր չէզոքութիւնը անօրուտ չեղաւ մեզ: Այսօրուան օրս ուրախ սրտիւ կը տեսնեմ որ առեւտրական գաղափարութիւն մը հաստատուեցաւ մեր երկու տէրութեանց մէջ. վասնզի ազէկ կարգադրեալ առեւտրական յարաբերութիւնները կը հաստատեն միշտ ժողովրդոց բարեկամութիւնը: Տրամութեամբ սրտի իմացայ թէ պատերազմը գրգռուեցաւ ձեր եւ իմ մէկ մտերիմ գաղափար մէջ. բայց անկեղծ բարեկամութիւններ կրնեմ օրպէսզի ձեր դեսպանական պաշտօնը Վաղղիայ մէջ փութացընէ:

Քահանային տեղ ոյդ, վասն մերժելոյ զինքա. հայրութիւն պապի սակա իւրոց թուանց այնչափ և տխուր եմք ի մասին հետապնտութեան ծնողաց երկապիցն այնպիսի վասն կնքահայրութեամբ պապի նոյն կատարելոյ զմկրտութիւնն և այդպէս յերկուստեք հոգեւորապէս խորին ցաւ է մեզ. զի մինն ի յիշեալ երկապից մեռաւ առանց մկրտութեան, և եւք նորա յաշխարհէ աստի ոչ եղև բրիտանեաւոր:

Ստեփան մինչ մտաբերեմ գմբաւանիւն երեխային առանց մկրտութեան, և մինչ ի յուշածեմ զգաւորապարտութիւնն զոր ածել ունի (Մտուած ի վերայ պատճառողաց նորին յաւիտեանական մահուան, և հոգեւոց հանեմ) մինչ զպատճառ այնմիկ տեսնեմ տգիտամտութիւն վիճակաւոր քահանային գոյ (որ իբրեւ սրահայանելով զհաւանք սովորութիւն, հրաժարեալ է ի մկրտելոյ զայն երեխայ կնքահայրութեամբ պապի իւրոյ) և հետապնտութիւն ծնողաց նոյն երկապից, զի պապ նոյն լիցի կնքահայր նոյնն: Արեւմտ ըստ այսոցիկ պարագայից, ոչ քահանայի և ոչ երեխայից ծնողացն նպատակ եղաւ զի մկրտեալն մանկունքն, այլ զպապն լիցի կնքահայր թուանց, զոր մինն մերժէ չլինել, և միւսքն

զվերագարծը տեսողական հաշտութեան մը: Հնորհակալ եմ ձեզ ձեր քաղաքապետական խօսքերուն համար, զորս կրնէք ի մասին Վաղղիայ և կայսերական իշխանին և կաղաքեմ զձեզ հաւատալ ձեզի համար ունեցած իմ բարեյօժար զգացմանցս:

Վսեմափայլ Ֆերուք-Խանը, զինի ներկայանցնելով վեհափառ կայսեր և կայսրուհոյն իւր դեսպանատան պաշտօնատարները, յանձնեց կայսեր, յանուն և ի կողմանէ իւր վեհապետին, Վարդի տէրութեան թագաւորական կարգին շքանշանը և մեծագին ընծաներ վեհափառ կայսրուհոյն և կայսերական իշխանին համար:

Անցեալ շաբթու ձեռքերնիս հասաւ յայտարարական նամակ մը, ստորագրեալ Մօսկանու նահանգին խղճալի Հայ բնակչաց խեղճ քահանաներէն, որոց ստորագրութիւնը խիստ դժուարութեամբ կրցանք կարդալու: Այս յայտարարական նամակին մէջ մեր համազգի դժբաղդեղաց ցաւալի վիճակը և գերութիւնը նկարագրուելէ ետեւ, երախտագէտ սրտիւ կրճանուցուի նոյն կողմանց այժմեան բարեկարգութիւնը և անդորրութիւնը, որ ի գործ դրուեց է մարգարիտական խեղճ Մշտ վսեմափայլ իմն փաշա գայմադամին և Վարդի կուսակալ իւմայիլ փաշային: Վստախայս Մօսկանու Հայ բնակիչները իրենց մտերիմ երախտագիտութիւնը կը յայտնեն ի մասին ազգասիրական և քրիստոնէական ջանքի Վաղղիա. հոգեւոր հովիւ գերապատիւ տէր Վարդապետ ծայրագոյն վարդապետին և Մշտ ազգային գործակատար Մամիկանեան պարոն Վարդանին:

Հատուակ յիշեալ նամակը՝ զոր ըստ խնդրոյ Մօսկանու հայազգի երեւելեաց ի լոյս կրնճալ. եմք, աղաչելով մեր յարգելի ընթերցողները որ ուշադրութեամբ կարգան զայն, որով անշուշտ տրամալի և կարեկից խորհրդածութիւններ պիտի ծագին իրենց սրտին մէջ մեր համազգի ժողովրդոց դժբաղդեղացութեանը վրայոք:

Յարգապատիւ խմբագիր,

Ի Մօսկանու նահանգ, 15 Յուլի, 1856:

Պարտ անձին կարգը այս մեր անցքերը ձեզ

պնտեն ի գրելու տանել զկամս իւրեանց: Ահա հոգի իմ, թէ մերժելն քահանայի զկնքահայրութիւն պապին վասն իւրոյ թուանց, է աղիտական նպատակաւ կանոնապահութեան, և պնտելն ծնողաց զի պապն լիցի կնքահայր իւր թուանց, որ առէ «առեւ կտամբ» (Մտուած զայն խնդիր կամ ներողամտութեան թողում գայն խնդիր. իսկ որքան մեզ վերաբերելի պարտաւորութիւնն է, աղբարարութեամբ, թէ սխալեցաւ քահանայն մինչ մերժեաց զկնքահայրութիւն պապին վասն իւրոյ թուանց, և յանցաւոր է նա առաջին Մտուած յաղագս անկնտել մեռանելոյն միոյ յերկապից անտի: Նոյնպէս հետապնտութիւն ծնողացն սակա յառաջ տանելով զկամս իւրեանց ոչինչ լաւութեան նշանակ էր, և վասն առանց մկրտութեան մեռանելոյ իւրեանց զաւակին, պատասխանատու են և նոքա առաջին Մտուածոյ:

Օրոմացեալ եմք զի նոյն վիճաւորայ յայտարարութիւնն, և ընդ ինքեան կրցալ գործոց օրինակքն հառին առ մեզ առանց երկողութեան ժողովրդոց՝ յանուն մեր ուղղեալ այլ ընդհանրական ի նոյն յայտարարութեան ծանուցանել թէ «հարկ համարեցաք մեք զի զայս համապատասխանութիւններն մեր, տպեալ առաւ»:

ճանուցանել, մեր ստորակնքեալ անձինքներս Ս'ուշէն 15: Ժամհեռի Ս'օտիկ անուն նահանգի բնակիչ Հայ ժողովուրդքս, որպէսզի այս 4-5 տարիէ հետէ մեր նահանգը Ս'արաց չար անձինքներն իրենց գրաւած ու գլխովին իւրացուցած էին, ապստամբելով ընդդէմ մեծազոր թագաւորնուս. և թագաւորնուս հարկ ըսուած տուրքը ամենևին տէրութեան գանձին չյանձնելով իրանց գրաւած էին, ոչ Միւստիւր և ոչ Գլխաւոր կըձանաչէին, և մեր տալիք հարկեր նիս ալ տարուէ տարի իրենք կ'առնէին. և ոչ մի ստակ յանձնելով գանձին տէրութեան : Աւստի մեր գերութիւնը ու խղճութիւնը տեսնելով Ս'ջ բարձրապատիւ Ամին փաշա գայմագամիս և իմացունելով Կարնոյ բանակի կուսակալ վսեմափայլ Սամայիլ փաշա էֆէնտինուս. այն ալ փոյթ անձին կալաւ անմիջապէս Վերիք բարձրապատիւ Վէլի փաշան 1-2 հազար զօրք խրկելու Ս'ուշ. Ս'ջ գայմագամ Ամին փաշան ալ ի միասին ելան Սաղէշ, Սաղէշ 8-10 օր մնալով ամեն խորհուրդներն ի գործ դրին, և այս խորհրդոյ մասնակից էին Սաղէշոյ գերապատիւ առաջնորդ Կարապետ ծայրագոյն վարդապետ սուրբ հայրն ու Ս'ջ աղգայիս գործակատար Սամիկոնեան պարոն Վարդանն. ըստօրում մեղաւելի կըքաջալերէին յիշեալ աղգատէր անձինքներն, վասնզի չէինք յուսար թէ այսկերպ ազատութիւն կըլինէր մեզի : Ինչևիցէ զօրք բազմօք եկան Ս'օտիկ անուն նահանգիս. բոլոր քար անձինքներն բռնէն զօրութեամբ զոպեցին, հարիւրի մօտ ալ անձինք բռնեցին. թէ էօկէրի յարմար և թէ Գլխաւոր հարստահարիչ անձինք որնոր խրկուեցաւ ի Վարին : Ի՞նչ ցնծութիւն և ուրախութիւն պատեց մեզ, երբ այս փարաւսական գերութենէն ազատեցին զմեզ. վասնզի նոտանեօք և ընչիւք գրաւած ու իւրացուցած էին 44 հայազգի գիւղի բրիտաննայքս. աւելի բոհ և ուրախ եմք վերոյ յիշեալ գերապատիւ սռաջնորդ հօրէն ու պարոն Վարդանէն, որ պէսզի գերապատիւ առաջնորդ հայրն Սիթիկ մեզ քաջալերելով, յուսադրելով յամենայն բնոյս պաշտպան գտնուեցաւ. և աւելի յուսաբերելու համար անգամ մըն ալ եկաւ անձամբ ի Ս'օտիկ բանակն ի յայցելութիւն վսեմափայլ զէյնալի և ի քաջալերութիւն մեզ : Իսկ Ս'ալիկոնեան պարոն Վարդանն ևս անձամբ անձին բանակին հետ գալով ի Ս'օտիկ մեր բոլոր զօրերը տեսնելոյն յետոյ, մեզի համար վարժատուն ըն ալ շինել խուրն ինձու անուն գիւղին մէջ, և վարժապետն ալ հաստատեցին ձեռամբ յիշեալ առաջնորդ աղգատէր Հօրն մեր ան իրթ մանկանց կրթութեան համար, և Նշիկ աւուն գիւղի մէջ ալ Վրթերուն համար մզկիթ ըն մէթտէպ մի շինուելով, որ ամենևին չէր զեր և չէին գիտեր : Եւ այս շինուածներուն ախար յիշեալ բարեգութ տեղակալ Ամին փա.

քել ամենայն ուրեք, որպէսզի ամենապատուելի ազգ մեր շարժեալ 'ի սմանէ, դնէ յատգ եկեղեցին, և օր^ամի յառաջ այնպէս շաւիղ և կարգադրութիւն մի տնօրինեցեն վասն արդի և ասպագայ եկող մեզ վիճակաւոր քահանայից կողմանցս»։ Նոյն գործ՝ եթէ ըստորում խնդիր վերաբերել հոգեւոր առարկայից համարեցեն՝ նոյն առ ազգն բողոքարկուք, արժան էր նախ առ մեզ դիմել, և 'ի մէնջ պահանջէլ ղիւրեանց իրաւունս, ղի ըստ կանոնաց մեր պարտաւորութիւն էր մտադրութիւն ունել այնմիկ խնդրոյն, և առաւել ևս դարձանամք ղի նոյն պատուէլք զանց արարեալ յօրինուոր դատաւոր խնդրոյն անպատշաճ տնօրէնութեամբ բարձրացուցանեն ղեղորք իւրեանց ընդ «միտայն ուրէ»։ Սիւսկտ ըստ նոյնի կալեալ անպատշաճ տնօրէնութեանն մեզ չէր արժան քառասունտան առնել վասն իրին այնմիկ, որ ոչ ըստ օրին դանգատանօք եհասաւ մեզ, այլ մեր փոյթ տարեալ 'ի խաղաղել զայն տարածայնութիւն, հարկ համարեցաք ծանուցանել ամենեցուն ։

Նախ թէ կնքահայրութիւնն՝ ըստորումէ հոգեւոր երաշխաւորութիւն ՚ի կողմանէ գեււահաս երեխային, իմանորոյ արձակատէս կարեն որ և

Հան իր քրտկէն վճարեց՝ անխտիր . ժամերոյ մեր անհամեմատ գոհունակութիւնը յիշեալ անձիքներէն ունենալէս յետոյ՝ մենք ալ եւրախտապարտ պիտի մնամք յաւիտեան . միմիայն խնդրեմք որ լրագրիդ միջոցաւ հրատարակէք ըլլաւ ամենեցուն այս անմուռնալի երախտաւորութիւնը յիշեալ բազմերախտ անձանց , որ ըլին մեզի , որք եմք Վօտկի նահանգի բնակիչ հայազգի քահանայք և իշխանք :

Սարգսիսեան ,
 “Աշխիւր գիւղի պէր Կիրակոս , Ներշնա գիւղի պէր Պո-
 ղոս և պէր Վարդան , Կնճոս գիւղի պէր Պասպար և
 պէր Բաղդասար , Աբելիս գիւղի պէր Մերահամ , Սիւլ-
 յօրայ պէր Յօնիկ , Քաշախոս պէր Շահին , Սիւրիկեղ-
 պէր Կիրակոս , Շէնայ գիւղի պէր Թաճոս . Աշխիւր
 գիւղի պէր Պեպրոս , Ջրաօգ գիւղի պէր Յարոնիսն ,
 Սղորուիայ պէր Սանոնի , Ղօթիկայ պէր Գօրգօ . Ներշ-
 նոս պէր Սիւլիս , Նուայ պէր Շառօ , Յօրջենայ պէր
 Սրբօ , Աշխիւր Ներգոյ պէր Վարդան , Սըրոս պէր
 Սաւակ , Պօլնոս-գայ պէր Ռափօ , Հապոն-Լազոս պէր
 Սանոնի , Սոյսնայ պէր Մախար , Խաւր գիւղի պէր
 Խալօ , Արիկ գիւղի պէր Մարգար , Բոնոս գիւղի
 պէր Օսիօ , Սիւլիօր գիւղի պէր Յօհանն :

ԱԶԳԱՅԻՆ ՅԵՌԱԶԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Եթէ տպագրութեամբ տարածուած լուրեր,
բուն ուշագրութիւն մատուցանելու ըլլամբ
ազգերնիս օր ըստ օրէ յառաջագէմ կրճաղին
ուսմանն և բարեկարգութեանց մէջ: Եղբայր,
սիրական ՚ի Քիւրուսթիւն մը կրհաստատուի այս
օրերս ՚ի Գումգափու Կոստանդնուպօլսոյ, ուր
Հայերէն, գաղղիերէն և անգղիերէն լեզուաց,
նմանապէս աշխարհագրական և թուաբանական
ուսմանց դասատուութիւն կրլայ: Խառնեղի
գլխատան յառաջագիմութիւնը գաղղիական
լրագրաց մէջ անգամկարգ ացինք: Սուր փրկէ
հիւանդանոցին ազգային գոլլատան աշակերտ
ները վարմանալի են ՚ի մասին վարուց և բարուց
և չափազանց գոհացուցիչ պատասխաններ
տուեր են շաբաթական քննութեան մը մէջ ՚ի
մասին հայկաբանութեան գաղղիերէնի, աշխարհագրութեան,
թուաբանութեան, գեղեցիկագրութեան, քրիստոնէական վարդապետութեան,
և այլն: Բանասիրական ամսատետր մը Գրապի
զին հաստատուելու վրայ է թանգարան Հայաշէ
նէն անուամբ: Օրթագիւղի մէջ, հռոմէական
ուսումնասէր և ազատամիտ Հայ երիտասարդ
ները, “նորանոր յառաջագիմութեանց վրայ
ազգայնոց ունեցած եռանդը ճանճալով”, բանի
մը թատերական ողբերգութիւններ կրնրեկայ
ցնեն, էրիկ մարդ հանդիսատեսներէն մարդ
գլուխ 10 զԷ չ, և ՚ի կանանց 5 զԷ առներով

Այս ամեն և ասոր նման յուսադրական լու-
բերք , որ կը կարդանք անպակաս 'ի վաղուց ան-
տի , անտարակոյս աղգասիրական ոգւոյ արդիւնք
էն . բայց դժբաղդու թեամբ տուօրեայ և ըստ

կից մերձակայ ընտանիք լինել կնքահայր զաւա-
կաց իւրեանց ընտանեաց այսինքն եղբայրն՝ եղ-
բօրն , պապն իւրոց Թոռանցն , փեսայն իւրոյ
աներորդսն , խնամին՝ իւրոյ խնամունքն , և չիք
վասն նոցա արգելք : Նոյնպէս (որպէս ամենեւ-
ցուն քաջայայտ է) չիք արգել և վասն հեռա-
ւորացն լինել կնքահայր : Այլ մեթօքն են խե-
թաթափք և դեռահասակ մանկունք (որոց պա-
կասի բանականութիւն) եթէ կամիցին լինել
կնքահայր ումնք :

Ներկորող է թէ որ, երկու, երեք՝ կամ յաւելի
և ուսման կամուսնացէ անդէղը ՚ի չարիս, և
մեռանիցի անհաղորդ, մահաւանդ որ անձնա-
սպան լիցի. այնպիսեացն չէ արժան քահանայիցն
տալ զթաղումն ըստ ծիսի հաւատացելոց, ոչ ա-
սել ՚ի վերայ նոցա զպաշտօն կամ՝ «զայր մեր»,
և ոչ աւելել յանուն նոցա զպատարագ, այլ
ըստ Աւետարանին բանի՝ պարտէ զխոտանն ՚ի
բաց ընկենուլ, որպէս և եկեղեցական կանոնը
տահմանեն։ Այլ թէ ներդոքծուծիւն տկարու-
թեան իմիջ բռնադատեացէ ուսմեջ դահաւիրիւն
զինքն կամ հեղձամոլծուկ առնել, զայնպիսին
արժան է թաղել, ըստորում յախմայի փորձու-
թենէ յառաջ եկեալ է այն վտանդ, և վտան

մէծի մասին երեակայական բաներ կը թուին
մեզ, ըստորում հիմն ՚ի վերայ աւազայ դրուած
հաստատու թիւններ միայն տեսած եմք միշտ
ազգին մէջ։ Եւ ուրիշ կերպ ալ չկրնար ըլլալ,
քանի որ ազգային ճշմարիտ սէրը, միաբանու-
թիւնը, եղբայրութիւնը և կատարեալ ու-
սումնասիրութիւնը արմատ բռնած չեն հայկա-
զուն ժողովուրդէան և անոր եկեղեցականաց մէջ
ամեն տեղ։ Ուստի անսօգուտ և մանաւանդ
փտանգաւոր կը համարիմք մենք զմեզ խաբել
առօրեայ յառաջող լիմութեանց և երեակայա-
կան բարեկարգութեանց չափազանց դժուատա-
նութիւններովը։

Արդէն ժամանակը հասած է կարծեմք, իշխ-
բարք, որ պատրանքիս և ասորական չափազանց
ոճերը մէկ կողմ ձգելով, աղբիւն իսրական վիճա-
կը շանչնամք, և չվախեննք ու չխախննք յայտնի
համարձակ բեւելու թէ, պահանջն չար երբ մնացած
եմք ըստ ամենայն հասնի ։

Սիրաբերնիս բերեմք անգամ մը Իսկիկուտարու խափանեալ ճեմարանին առջի յառաջագիմուս թիւնը, Սամթիոյ գլորոցին առջի պայծառութիւնը, Սեսրոպեան և Հռիփսիմեանց գպրուցաց վաղեմի բարի համբաւը : Ո՛ւր է անդրուիկի և աշխարհածանօթ Սիւնեաց Բնկերութիւնը, ո՛ւր է Արշաիւնեաց Բնկերութիւնը՝ որ Հայրենասէր անուամբ լրագրութիւն մը հաստատեց Իգմիրի մէջ, ո՛ւր է Հայկազեան ընկերութիւնը՝ որ տպագրատուն մը հիմնադրեց Դարձեալ Իգմիրի մէջ : Ո՛ւր է Կալկաթայի Արարատեան Բնկերութիւնը և անոր Ղգգասէր լրագիրը, ո՛ւր է Փարիզի Արարատեան Բնկերութիւնը և նոյն մայրաքաղաքին ազատախօս Արեւելքը, ո՛ւր է Տիֆլիսի Խովհան լրագիրը և անոր ընկերութիւնը, ո՛ւր է վերապէս Համադգեաց ամենապատուական և ազգասիրական ընկերութիւնը, և այլն և այլն : Վասն չքանի շարեւթական, երկշաբաթական և ամսական լրագրութիւններ և բանասիրական տետրակներ քիչ ժամանակուան մէջ ծնան և մեռան ազգերնուս մէջ : Ահճմասիր

ին 1-2 ամիս յառաջ հոգեվարքի ձգանք մեջ
կրդանուէր դժբաղդութեամբ, և միւս հայերէն
լրագրութիւնները հազիւ հաշ կրենք տարեկան
ծախքը կրնան հանել: Ըստից ցաւալի՝ բայց ան-
ժխտելի ապացոյցներ են ծանրաշարժ քայլին,
զոր մեր ամենաորդելի ազգը կրնէ բարոյական և
ուսումնասիրական լայնացումին Է զարգացնել:

Վուցէ՛ տմանց թիշ մը ծանր երեւի այս դա-
տաքննութիւնները , բայց հաւատա՛ լինձ , բա-
րեմիտ ընթերցող , թէ ճշմարիտ ազգասիրտ թէ՛
շարժեալ ցաւակցութեամբ և վշտերի սրտիւ
կը հրատարակեմք մեր այս դիտողութիւնները
յօդուտ համադդի բոլոր ժողովուրդոց , բարե-
մաղթելով ՚ի բոլոր սրտէ , որ Վերին Նախա-
խնամութեան ողորմութիւնը հովանի ըլլայ միշտ
ընդհանուր ազգին վրայ , և հաստատուն քայիւ-

նորա ևս արժան է մատուցանել զվերկարար պա-
տարագ ։ Նոյնպէս եթէ ժողովուրդ որ , վասն
գործոյ ՚ի մէջ հեռուոր քաղաքաց ընդ այլազ-
դիս իցէ մնացեալ , և վասն նոյն պատճառի չից-
նակալաւ զսուրբ հաղորդութիւնն ընդ երկար
ժամանակ , և մեռանիցի այնպիսին անհաղորդ ,
արժան է քննել զվարս նորա , եթէ իցէ քրիս-
տոնէաբար և բարեպաշտական , արժան է թա-
ղել զայնպիսին ։ Այլ թէ իցէ շաղխեալ ՚ի
մահացու մեղս և անդեղջ ՚ի չարմոս եղիցի , ոչ
է պարտ թաղել զայնպիսին ։ Իսկ եթէ ոմն
ընդ երկար ժամանակ և ընդ բազում ամս ան-
հաղորդ մնացեալ ՚ի մեղս սրտաբեցիկ ամս և ՚ի
վերջին կէտ կենաց իւրոց խնդրեաց զթողակի
սուրբ հաղորդութեան , արժան է քննել քա-
հանային զհանդամանս գղջման կամ ապաշխա-
րութեան և գարձին նորա , զի եթէ եղիցի
զղջմն նորա ՚ի սրտէ , և յօժարութիւն դար-
ձին կատարեալ , և իսկական ապաշաւանօք խո-
տովանեցի զմեղս իւր , շնորհել արժան է նմա
զհաղորդութիւնն սուրբ , և զիւր մահուանն
թաղել իբրև հաւատացեալ , այլ թէ ողջացի
այնպիսին , հարկաւոր է կարգել ՚ի վերայ նորա
զապաշխարանս , ասկս իւրոյ անցեալ անօրէնու-

առաջնորդէ զնա հիմնաւոր յառաջադիմութեւն և ճշմարիտ լուսաւորութեւն յանկարի շաղկին մէջ:

Ստորագրող յունիստի 25 ամսաթուով կը գրեն: «Նիւթալ շաբթու Զարբի ըստած անգղիական շաբթուաւ կ'ստանդնուայօրինակն դաւով, 12 հազար զնշ բերաւ՝ զոր Մեծին Բրիտանիոյ գետն պան վսեմախոյլ ըրա Սթրէթֆորտ տը Սթրէթֆորտ կը յաւարկէ միտար Բէմպէլ Նիւթալ հիւպատոսին, որ առանց խտրութեան կրօնի, ամեն կարգի չքաւոր անձանց բաժնէ, որոնք այս կղզւոյն մէջ պատահած ահաբեկ ձախորդ գէպքերէն մեծամեծ վնասներ կրեցին:

«Նիւթալ զեւթալին» մարդասիրական ոգին ընդհանրապէս ամեն տեղ ծանուցեալ է. ուստի Նորին Սրբազանութեան բարերար և գթառատ զգացմանց այս նոր սպասարկող բացառութեան կարօտ չէ: Բազմաթիւ դժբաղդ անձինք այս առթիւ ջերմեանդ մաղթանքներ պիտի ընեն առ Նստած վան պահպանութեան թանկագին աւուրց յիշեալ երեւելի պաշտօնատարին: «Յայտնի է որ օգոստոսիս Սրբազանը և, մարդասիրական ոգիէ շարժեալ, բարեհաճեցաւ ըստ ժամանակին, 500 հազար զնշ յաւարկելու ի նպատակ կարօտեց քաղաքիս առանց խտրութեան կրօնի:

«Սրբազանը Յոյն վաճառականները արդէն 3000 զնշ օգնութիւն յաւարկեցին իրենց համագործ չքաւորաց համար, խոստանալով թէ տակաւին պիտի յաւարկեն»:

— Հատ ժամանակէ ի վեր խօսք կը լսուի թէ բարձր պաշտօն մը պիտի տրուի Մարտիոյ կայսեր և զորքը աւստրիական խտրող մէջ: Եւ օրերս կը ծանուցանեն Վիենայէն թէ բարձրագոյն կայսերազուն Ռերտինանտոս—Մարիա Սիլվիանա արշիդուքսը (կայսեր եղբայրը), որ քիչ մը ժամանակ յիշեալ մայրաքաղաքը մնալէ ետեւ գէպ ի Միլան ճանապարհ ելած է, Վոմպարուեան Վենետիկի թագաւորութեան ընդհանուր կառավարիչ որոշուել է: Եւ Վիենայէն Վենետիկէն դուրս գալէ զորքը մերձին հրամանատար զօրաց կարգուել են, առաջինը ի Վերոնա և երկրորդը ի Միլան:

Վիենայէն յունիստի 13—25 ամսաթուով կը գրեն նաև, թէ Մարտիոյ օգոստոսիս կայսրը բարեհաճել է մարդասիրաբար ընդհանուր թողութիւն շնորհելու: Վոմպարուեան Վենետիկէն քաղաքական բոլոր յանցաւորաց: Եւ Սրբազանը հրամանը մեծ ազդեցութիւն պատճառել է հասարակութեան վրայ որ ուրախ սրտով կ'օրհնէ եղբւր զնորին Վենետիկաւորութիւնը:

Ինչոր քաղաքական բանտարկեց ազատութիւն շնորհուել է, անոնց գէպ եղած գառու ընթացքը խախտուել է և Մանթուայի դատատանական յատուկ ատենանք ըստուել է:

Արտուի թէ Նաբոլի կառավարութիւնը առաջարկութիւններ ըրած է Վոմպարուեան և Վարիզի

թեանցն: Իսկ թէ յաւանայից բռնադատութեան է խնդրել այնպիսի անհաղորդ հիւանդին զվերջին թաղան, և զղջումն նորա չիցէ ի օրտէ և ոչ դարձն նորա եղբոր կատարեալ, կամ չունիցի ուշիմ զգացողութիւն իմանալով զկառութիւն սուրբ հաղորդութեան, և ոչ ունիցի զգացողութիւն խնդրելով զայն ինքնին, ոչ է պարտ տալ այնպիսոյն զհաղորդութիւնն զմեք, և յորժամ մեռանիցի, ոչ արժան քահանայից թաղել զնա ըստ եկեղեցական ծիսական արարողութեանն, զի այնպիսիքն են ի թիւս հեթանոսաց և մաքաւորաց:

Երբորդ յաղագս խնդրոյ ամուսնութեան, զայս պատուիրեմք զի իւրաքանչիւր ժողովուրդ յանձն առցէ հնազանդ մնալ եկեղեցական կանոնաց, և ընդ հեռաւորսն խնամեալ, առանց խառնելոյ զարիւն ընդ արեան իւրեանց: Իսկ վան այնպիսեաց որք յաղագս անբարեխառն ունակութեանց կամ կրից իւրեանց ջանադիր ընել նկրտին յառաջ վարել զիսմ իւրեանց, ներելով գրեալ եմք պատուել և արժանապատիւ տէր Յովհաննէս խաչատուրի աւագ քահանայն իսպառիս, և առ շնորհադարձ տէր Սարգիս խաչատուրի աւագ քահանայ տէր Յովհաննէս:

Գաւազնայ Բրուսիոյ դեպքանին միջոցաւ, և կուղէ զվերջինը ընել ի մասին մարդասիրական պահանջմանց Նիւթալ և Վաղղիոյ տէրութեանց: Եւ առաջարկութիւններ սիրով ընդունուել են:

Փարիզի Սիլիկէր լրագրողը կը ծանուցանէ թէ տէրութեան զօրաց բանակէն 46000 հոգի պիտի նուազեցնեն և իրենց հայրենիքը պիտի յաւարկեն: Եւ լուրը իստ բարի ազդեցութիւն մը ըրել է հասարակութեան վրայ:

Փարիզի արքեպիսկոպոսը սպաննող Վերմէ մահապարտ քահանայն յունիստի 18—30ին հրապարակաւ գլխատուել է:

Նաբոլիէն յունիստի 11—23 ամսաթուով կը գրեն Վաղղիոյ Բրուսիոյ Իւրաքանչիւր հոգով և քահանայի մը եղբունադարձութեւն վրայօք:

«Ստիպելով սիր մը գործուեցաւ անցեալ շաբթու Սթրէթֆորտ քաղաքը (որ հաբարին տէրութեւն Պաղիքթա Նահանգին մէջ է): Երբոր գերագոյն Ստիպելով առաջնորդը որ Սթրէթֆորտ և Վենետիկի եպիսկոպոս է, մայր եկեղեցւոյն մէջ սք պատարագը մատուցանելէ ետեւ, մեծ սեղանին առջև ծուռի չափով կը մնար առաջ կայսրութեամբ Պանտինթո անուն պալատական կանոնադրութիւն, քահանայ մը, Նիքոնա անուն անուաղ, դանակը ձեռքը յանկարծ յարձակեցաւ եպիսկոպոսին վրայ, զանկիս սպաննելու համար: Իսկ Պանտինթո կանոնադրութիւն արգիլեց այս անարժան քահանան, որ չկրցաւ իւր շարութիւնը ի գործ դնել: Յայտնում Նիքոնան իւր ծոցէն ատրճանակ մը հանելով, ինքն կանոնադրութիւն վրայ պարպեց, որ իսկոյն ինկաւ և հոգին փչեց: Սարգստոյն քահանան նորէն դանակը ձեռքը առնելով, սկսաւ եպիսկոպոսին ետեւէն վազել: Բայց բարեբաղդութեամբ երկուքն ալ դետինք ինկան և այս անկումը արգիլեց չարագործին որ չկրցաւ իւր դանակը գործածել: Եւ միջոցիս ժողովուրդեան բազմութիւնը վրայ հասաւ և մարդասիրութեամբ բռնելով, օտարականութեան զինուորաց ձեռքը յանձնեցին:

«Ստիպելով եղբունադարձութիւնը, որուն պատճառները տակաւին անյայտ են, Սթրէթֆորտի հասարակութիւնը սուգի և արհուրեքի մէջ ձգեց, և իստ վշտով տալարութիւն մը ըրաւ Նաբոլի բնակչաց վրայ»:

Պանտինթո հասած վերջին լուրերը յունիստի 4էն են: Եւ քաղաքին մէջ մեծամեծ պատրաստութիւններ կը ըլլայ եղբւր, բաղնաթիւ զօրք և պատերազմական պաշարներ յաւարկելու համար ի Պուշը, Հաստատուն կերելի թէ Նիւթալի զօրաբանին մը Վաղղիոյն պիտի յաւարկուի գէպ ի Ներթալ երթալու համար: Եւ զանկերուն գլխաւոր Տոմ Մոսամմէտ խանը, քիչ մը երկրայութիւն ցուցնելէ ետեւ, վերջապէս համազուել և անգղիացոց Հիդրաստանի երկիրը մտել ու խորհրդակցութիւն մը ըրել է սրը Նոն Վոլքէն զօրավարին հետ ի մասին միաբանութեամբ Հերթալի վրայ յարձակելու:

Կիմեան նուիրակն արքայ վանիս, զի ըստ ժամանակին կը ազատուել խոհեմութեամբ, և յերկուց չարեաց զիսքրագոյնն ընտրելով, հրաման տալեն այնպիսի ամուսնութեանց որք ներելի չհաստատուելիցն կատարել, զի մի ճիշտ կանոնապահութեամբ ի ներելիս, առաւել յունիստի և անարժանութիւնը ծանկեցին ի խնդիրն:

Եւ պատուելի Հարապոս մեր, յուսամք զի այս նամակ մեր տացէ ձեզ ամենեցուն զկատարել բաւարարութիւն, և դուք քրիստոնէական հեղութեամբ զխաղաղութիւն ունիլիք ընդ հոգեւորականս, և մի վստէ մարդկային կամ առանձնաւոր ինչ կրից զիս պիտի յունիստի 19 յոգ միտարանութեան ձեռքը եղբոր ի սէր և խաղաղութիւն Հոգւոյն սրբոյ, որ միշտ ընդ ձեզ բնակեցի ի յաւիտեան:

Ողջ լիւրք և մէք բարեմաղթութեամբ մնամք ձեր ամենապատուելի հապարակուել լրագրար ծառայ,

(Զեռ.) Պարսկաստանի և Հիդրաստանի Հայոց եպիսկոպոս թագաւոր:

Ի Չաղայ, յամենաբարեկամ սուրբ վնաս 7-19 Մայիս 1854 և 1853:

Պուշըր առնուելէ ետեւ, Երեւելի գէպ մը չէ պատահել Պարսից ծոցը: Նիւթալի զօրաց մէկ մասը քաղաքին մէջ կը գտնուին և միւս մասը քաղաքէն քիչ մը հեռու բանակած են և զէր: Եւ իստուի եղբւր թէ 12—14 հազար հոգի բաղնաթիւ Պարսից զօրագունք մը Պուշըրի վրայ յարձակելու կը պատրաստուի, սակայն այս լուրը օտուգութեան կարօտ է կրօն:

Նիւթալի զօրաց յունիստի 26էն կը գրեն: «Եւ շաբթուս առջի օրերը այնպիսի ահաբեկ աղէկոծութիւններ պատահեցան այս ծովեզերքը որոց նմանը տեսնուած և լսուած չէ: Նաւահանգիստը գտնուող նաւերը շատ նեղութիւններ քաշ յին, բայց գոհութիւն խոստանոց ծանր վնաս մը չպատահեցաւ: Սակայն դժբաղդութեամբ կը լսուի, թէ Վենետիկ—Նիքոնա անուն անգղիական շաբթուաւ, որուն մէջ 1400 հոգ բամբակեղէն ձեռագործներ կային, ու Նիւթալի զօրաց իսկէնտերուն կերթար, Վաղղիոյ մօտ խորտակուել է: Եւ իստուի թէ շաբթուաւ և մէջի սպանաց արժեքը տոմէնը մէկտեղ 12 միլիոն դուռուշի կը հասնի»:

Արտուի թէ Պուշըր կառավարութիւնը չըբարեկան նամակ մը հրատարակել է ի մասին պատերազմին և տարածախոսութեանը որ Մեծին Բրիտանիոյ և Պարսից տէրութեան մէջ ծագած է: Կերելի թէ Պուշիան կուղէ որ Վիլի մէջ քաղաքական փոփոխութիւն մը չըլլայ և առջի վիճակը հաստատուն պահուի: Հետեւաբար, կը խնդրէ որ Պարսիկները թող տան զՀերթալ: Եւ կերպիւ հաւանական է, կը լսուի Նիւթալի զօրաց Վենետիկէն, որ խաղաղասիրական կարգադրութիւն մը ծագի մօտ օրերս: Ինչպէս առջի բերանը զուրկուեցաւ թէ Պուշըր կառավարութիւնը օգնութիւն պիտի ընէ Պարսից այս պատերազմին մէջ, և թէ պէտ թէ հրաման գաւազնին վստահութիւնը բողբոլին Պուշըր օգնութեւն վրայ էր, սակայն առայժմ ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Պուշիան չէ զօր պիտի մնայ քանի որ այս պատերազմին իւր իսկական օգտիցը շատ մը չծագիր:

Նաբոլի կառավարութիւնը այս օրերս գաւազնագրութիւն մը ըրաւ Սիո տը Վաղղիոյ կամ Սիփիւպիլը Վրժանդին ըստած հասարակապետութեան հետ, որ հարաւային Վերելի մէջ է: Եւ գաւազնագրութեան նպատակն պիտի ըլլայ քաղաքական բանտարկեց փոխադրութիւնը յիշեալ երկրին մէջ: Եւ հաւանա Վերելի մօտ թագաւորը այս կերպիւ կերելի թէ կուղէ թեթեւեղ զինքը այն անձինքներէ զորս շատ ժամանակէ ի վեր բանտը պահած է, և միանգամայն զնոսմ մը ցուցնել Նիւթալի և Վաղղիոյ պահանջմանց մէկ մասին:

Բրուսիոյ արտաքին գործոց պաշտօնեայ տը Սթրէթֆորտ սեպտեմբ 10ին հետեւ ետ կերպիւ տեղեկութիւն տուաւ պատգամաւորաց ժողովոյն Նիւթալի զօրձոյն վրայօք:

«Երբոր պատգամաւորաց ժողովոյն այս տարուան նիստը բացուեցաւ, օգոստոսիս թագաւորը հաճեցաւ իմացնել իւր գահախօսութեան վերջը, թէ Նիւթալի նահանգը պատահած գէպքերուն պատճառաւ որոշած էր տէրութեան մեծ զօրք ուրք հանել և պատերազմի պատրաստել: Մեր թագաւորին իրաւանցը համար զինու զօրութեամբ միջամուխ ըլլալու կամք ունիլիք ու պատրաստ էլիք: Սակայն հարկ չեղաւ քանզի այսօրուան օրս գիտեմք թէ մեր թագաւորին հպատակները որ Նիւթալի բանտարկուած էին, առանց պայմանի թող տրուեցան: Եւ իստուի այժմ կրնայ հարաւոր ըլլալ որ Նիւթալի զօրքը կարգի մտնայ խորհրդակցութեամբ մը, որ պիտի ըլլայ մեծ տէրութեանց հետ: Ինչպէս առջի առաւել մանրամասն բացատրութիւն չեմ կրնար տալ ձեզ այժմ այս գործոյն վրայօք բայց և այնպէս այսքան ալ իմացնել արժան համարեցի:

Փարիզի Նիլ լրագրոյն մէջ կը կարդամք: «Իստուի եղբերներէն հասած նամակ մը կը լսուի, թէ զօրապետ Նաբոլի մօտ, որ Մուստաֆա գոնուած աւստրիական զօրաց հրամանատարն է, յայտարարական թղթով մը Նաշէն գրուած, կը ծանուցանէ իւր զօրացը թէ Վաղղի

